

מוקד בעיות הבטחון השוטף היותר חמורות של ישראל, מאז מערכת סיני, הוא הגבול עם סוריה; לא רק משום שגבול זה הוא הפרובלמטי ביותר, אלא גם משום שסוריה יוזמת פעולות חבלה בישראל גם דרך גבולותיהן של ירדן ולבנון. שלושה הם התחומים בהם מנסים הסורים לפגוע בישראל:

● חבלה ומיקוש, תוך פיתוח דוקטרינה של מלחמת גרילה בישראל "כדרך לשחרור פלשתיין".

● הטיית יובלי הירדן, כדי לשלול את המים מישראל.

● ייזום תקריות אש לאורך הגבול, במטרה לשבש את הפעילות השגרתית — האזרחית והצבאית — בשטח הישראלי. באורח פרדוקסלי, לכאורה, אירעו רוב תקריות אלה דווקא ב"איזור המפורז" שבין ישראל לסוריה.

גורמיה של מדיניות הגבול הסורית

קיצוניותה של מדיניות הגבול הסורית מקורה בגורמים רבים. העיקריים הם:

● הלאומנות הקיצונית וחוסר היציבות המאפיינים את הזירה המדינית בסוריה.

● היתרון הטופוגרפי של הסורים לאורך רוב אזורי הגבול עם ישראל (ועל כן ריכוז חלק ניכר של הצבא הסורי בצמוד לו).

● עצם קיומו של איזור מפורז, עליו מנסים הסורים להשתלט.

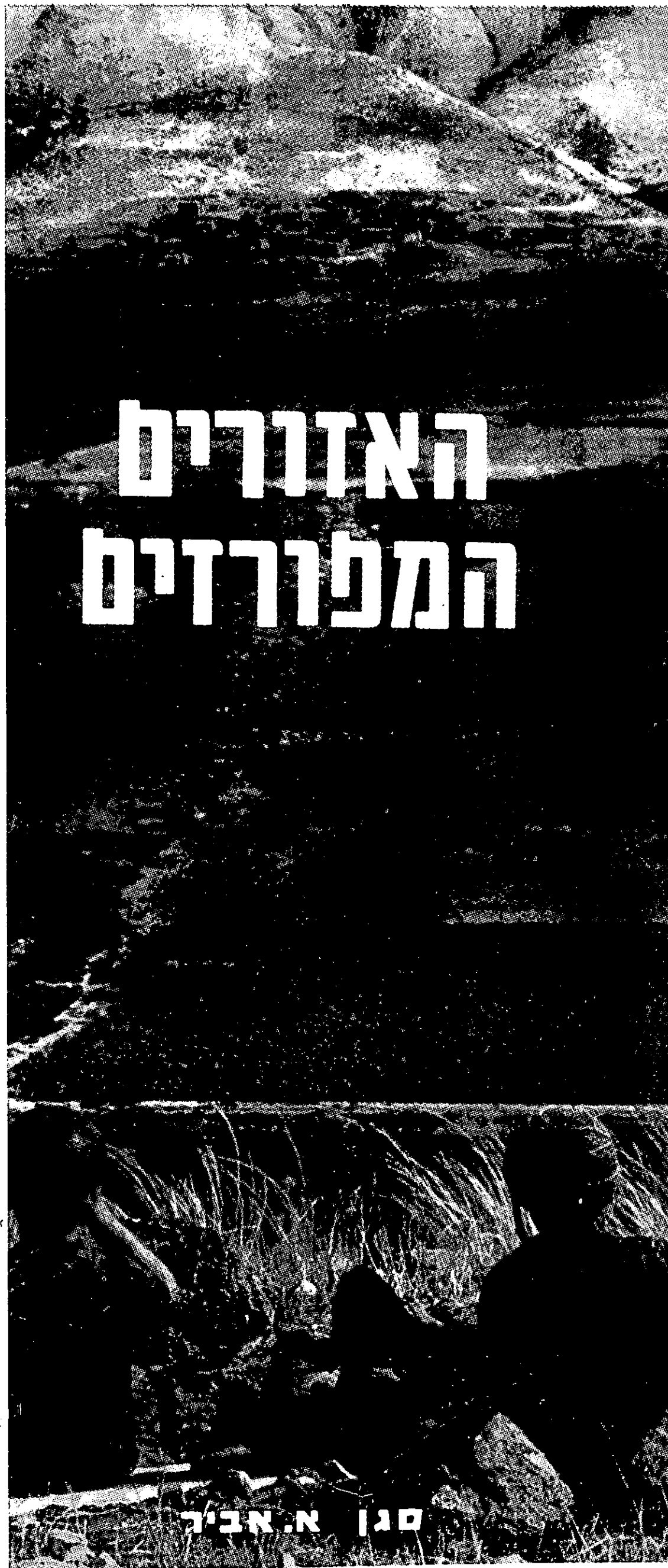
הקיצוניות הסורית

הרכבה האתני של סוריה והתפתחותה המדינית המיוחדת הקנו למדיניות הפנים והחוץ שלה אופי קיצוני. אופי זה מתבטא בכינון משטר שמאלני-קיצוני, בניהול מדיניות שאפתנית וחתרנית במישור הבין-ערבי וכן ביחסה לבעיית הגבול עם ישראל. המתרחקות ששררה בסוריה בעשור האחרון, חולשתם של המשטרים שקמו בה ויומרותה הלאומנית (השאיפה להופיע כחלוצת הלאומיות הערבית) — כל אלה דחפו למדיניות גבול קיצונית והקשו על נסיגה ממנה.

בספטמבר 1961 פרשה סוריה מן "הקהילה הערבית המאוחדת", בעקבות הפיכה צבאית. שליט מצרים, עבד-אנאצר, נאלץ להכיר בהפקטו בפרישתה של סוריה, אך סירב להעניק את ברכתו לעצמאותה. משום כך נאלצו המשטרים, שקמו בסוריה מאז הפרישה, להוכיח לדעת הקהל הלאומנית בסוריה ובעולם הערבי כולו, כי אי-תלותם מוצדקת והם מתקיימים בזכות עצמם. מכאן שאיפתם של משטרים אלה להידמות למצרים ואף לעלות עליה בתחומים שונים, ובעיקר במאבקה נגד ישראל.

בעוד ההשקפה המצרית חווה התמודדות צבאית עם ישראל בטווח הרחוק יותר, ושואפת לכן להימנע לפי שעה מתקריות גבול חמורות, עמה טוענים הסורים, מאז 1961, שאין לחשוש מהתנגשות צבאית עם ישראל אפילו עתה. הסורים מציגים עצמם כבעלי השקפה לאומנית נועזת מזו של המצרים, והם קוראים לנהל עכשיו מלחמת גרילה בתוך שטח ישראל ולוא כתחליף להתנגשויות צבאיות רחבות.

האזורים המפורזים

סגן א. אביב

- אפשרות לפתוח באש ללא צורך בריכוז כוחות או תזוזות.
- אפשרות לשבש, בקלות יחסית ומתוך החלטה מיידית, את מהלך החיים בספר הישראלי.
- שליטה מלאה על הנעשה בצד הסורי של הגבול. החדרת אורחים סוריים אל מעבר לגבול נעשית ביוזמתו או באישורו של הצבא הסורי, הסוקר את כל איזור הגבול.
- הפעלה, בקלות יחסית, של נשק כבד נגד מטרות צבאיות ישראליות. תגובה ישראלית תכליתית מחייבת הפעלת כוחות

תמיכת השלטונות הסוריים בביצוע פעולות חבלה בתוך שטח ישראל גברה בשנתיים האחרונות. תחילה סייעו לארגון „אל-פתח“ ומאז ראשית 1966 (עם עלייתו לשלטון של הפלג הקיצוני של הבעת'), נטלו הסורים ארגון זה תחת חסותם ובמקביל המשיכו בביצוע מעשי חבלה על-ידי יחידות סדירות של הצבא הסורי. ב-1965—1966 בוצעו כ-80 פעולות חבלה, בעטיין נהרגו 11 ישראלים ונפצעו כ-60. כיוון שמדיניות זו מוכתבת על-ידי שיקולים מדיניים, אין

הסורים מתכחשים לחלוטין לאחריותם למעשי החבלה (אם כי משיקולי מדיניות חוץ רחבה הם נמנעים מנטילת האחריות המלאה עליהם). נושאי-תפקיד ומנציגיו תעמולה בסוריה משבחים את שיטת החבלה בישראל, אותה שילבו ב„דוקטרינה של „מלחמת ה-שחרור העממית“, וכן את הארגונים הנושאים בה.

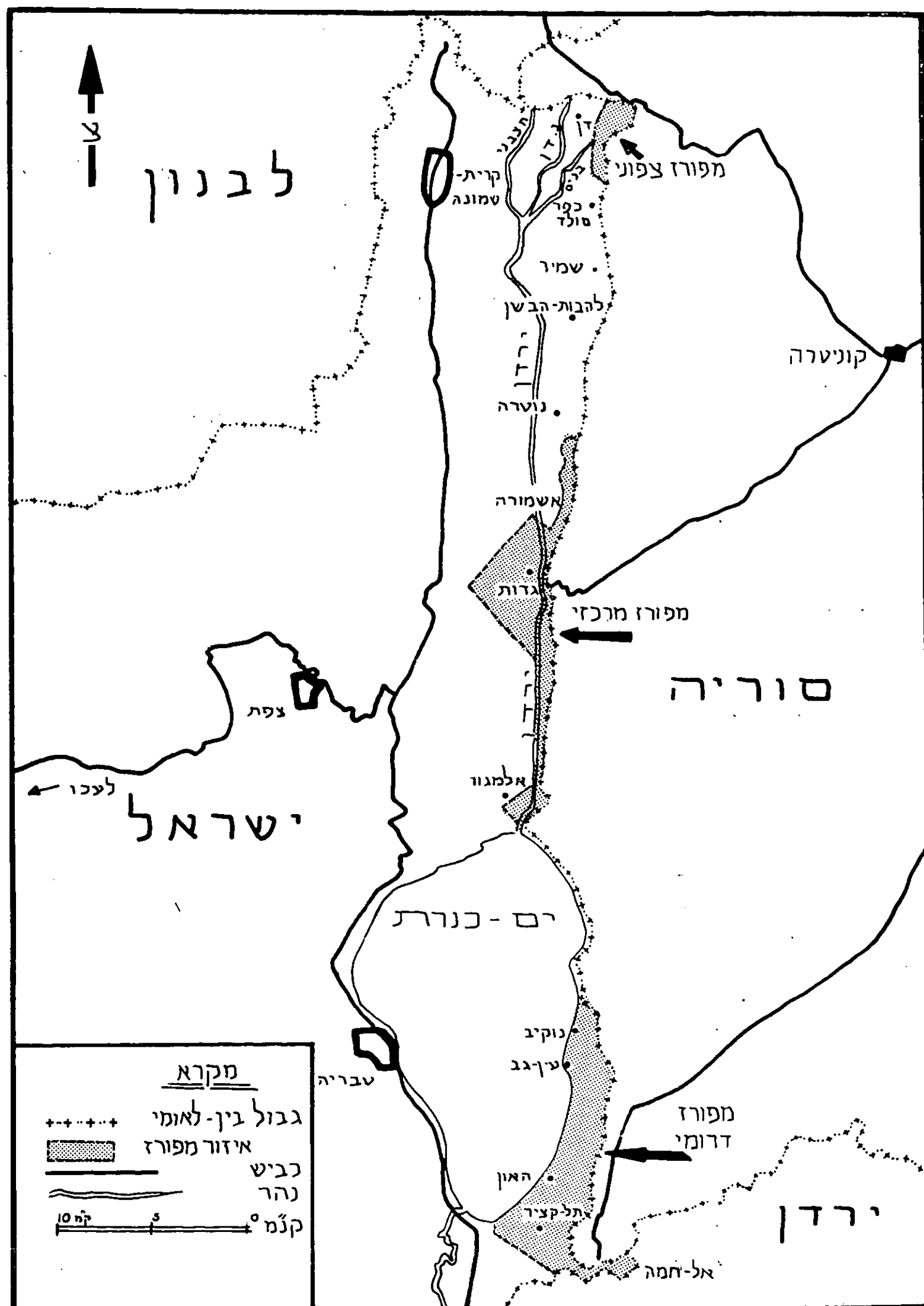
היתרון הטופוגרפי וריכוז הצבא בגבול

לסורים עדיפות טופוגרפית בולטת לאורך מרבית הגבול, חוץ מקטע ממזרח ל-כנרת. השטח בצד הסורי גבוה בכמה מאות מטרים מן השטח בצד הישראלי. בצד זה נמצאים בעיקר ישובים אורחיים, בעוד ש-בצד הסורי הוקם מערך צבאי מבוצר והישוב האזרחי בו דליל.

במערך הרצוף של המוצבים המבוצרים, שלאורך הגבול עם ישראל, חונים כעשרת אלפים חיילים סוריים: יותר משלוש חטיבות חי"ר, יחידות טנקים וסוללות ארטילריה. חלק מן הטנקים והתותחים מוצבים בקו הסורי הקדמי, כשי-טווחם היעיל מגיע עמוק אל תוך שטח ישראל. שי-לוב זה של יתרון טופוגרפי וריכוז עוצמה צבאית מקנים לסורים כמה יתרונות חשובים:

- הגנה טבעית ופגיעות נמוכה יחסית.

האזורים המפורזים — מפה כללית

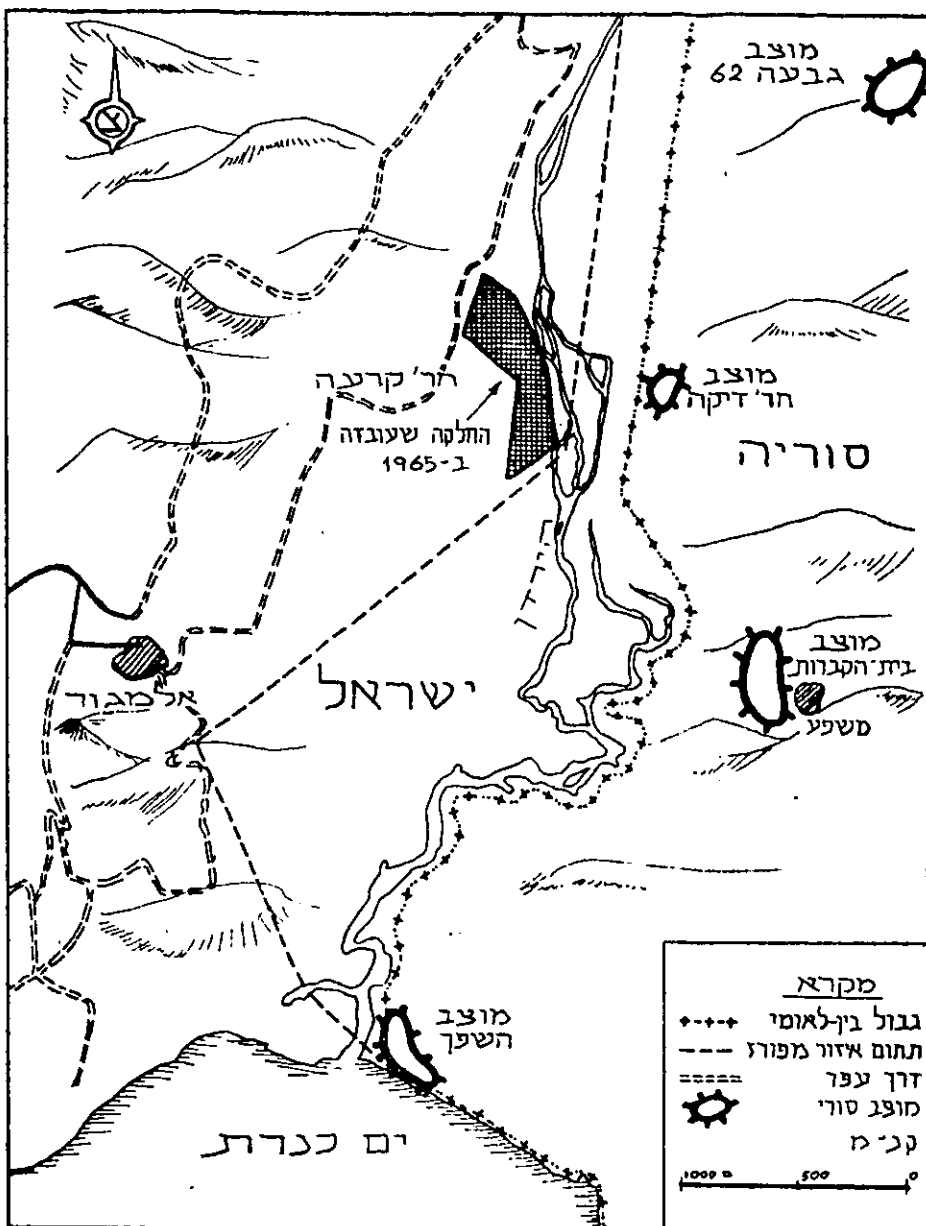
אוויר (בנובמבר 1964 הופעלו מטוסי חיל-האוויר הישראלי לשיתוק אש ארטילריה סורית).

הסכם שביתת הנשק ותוצאותיו

האזורים המפורזים בגבול ישראל-סוריה והבעיות שבעטיין הן תוצאות הסכם שביתת הנשק הישראלי-סורי והתקוות שנכזבו מאז נחתם ב-20 ביולי 1949. ההסכם נועד, כן נאמר בו, להיות שלב מעבר לקראת שלום של קבע. ההסדרים שנקבעו אז כדי להקל על החזרת החיים לתיקנם בתקופת-הביניים עומדים בתוקפם זה 18 שנים. המתיחות, הנובעת מתחומים אחרים של יחסי ישראל-סוריה, נוספה עליהם.

הסכם שביתת הנשק קובע כי „במקום בו אין קו שביתת הנשק תואם את הגבול הבין-לאומי בין סוריה וארץ-ישראל, ייקבע השטח, שבין קו שביתת הנשק לקו הבין-לאומי — עד להסדר סופי בין שני הצדדים — כשטח מפורז ממנו יורחקו לחלוטין הכוחות המזוינים של שני הצדדים, ואשר לתוכו לא תורשה הכנסת כוחות צבאיים או צבאיים-למחצה“. סעיף זה תופס גם לגבי גזרות עין-גב ודרדרה, לפיו הן חלק מהאיזור המפורז. האיזור המפורז מצוי ברובו הגדול ממערב לגבול הבין-לאומי ובחלקו הקטן (באיזור כפר סולד) ממזרח לו. המגמה העיקרית של תחמת האיזור המפורז וקביעת קו

איזור אשמורה — חלוקה לגושים

איזור אלמג'ור

שביתת נשק, במקומות בהם לא נקבע איזור מפורז, היתה לחצוץ בין הכוחות הצבאיים של שני הצדדים ובכך להפחית את הסיכויים לתקריות שתסכנה את השלום. האיזור המפורז נחלק לשלושה חלקים:

- * המפורז הצפוני — באיזור דן-שאר-ישוב.
- * המפורז המרכזי — מדרבשייה עד לכנרת.
- * המפורז הדרומי — מנוקייב עד אל-חמה.

המאבק על האיזור המפורז

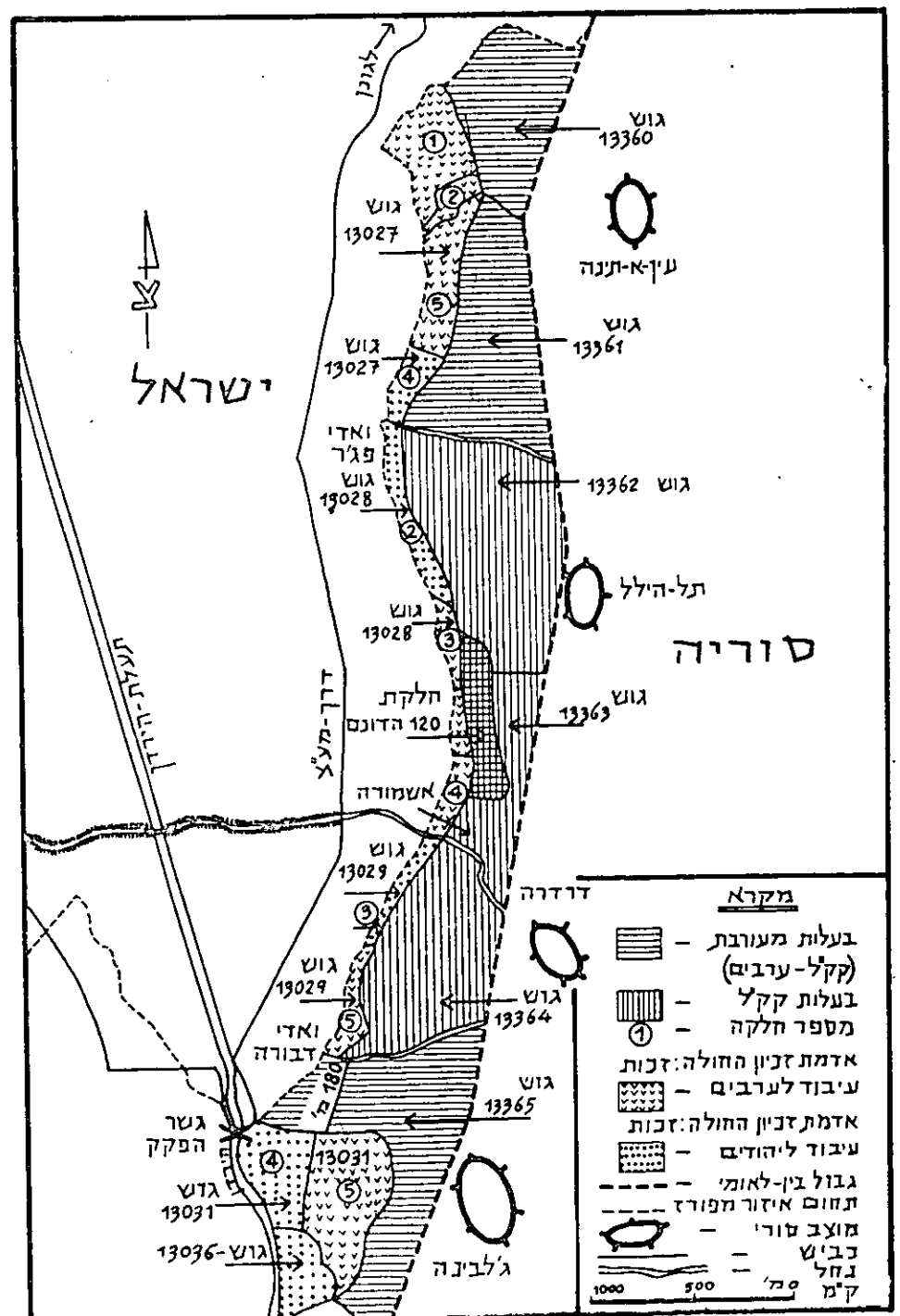
מאז חתימת הסכם שביתת הנשק שאפו הסורים ליצור לעצמם מעמד והשפעה משפטיים ומעשיים באיזור המפורז, ממערב לגבול הבין-לאומי ואף ניסו לדחוק את ישראל ממנו. עמדתם של הסורים היתה שהאיזור המפורז אינו שטח ישראלי וכי לסוריה זכויות שוות לאלו של ישראל בשטח זה. אף כי שטח זה נמצא מעבר לגבול הבין-לאומי, אין סוריה מכירה בכך וטענתה שכל הנעשה במפורז טעון הסכמתה.

ישראל, מצדה, רואה, בהתאם להסכם שביתת הנשק, את הגבול הבין-לאומי כגבול הקובע והיא מתנגדת, באופן עקרי, להתערבות סוריה בנעשה ממערב לו.

הניגוד הברור בין עמדות אלה, שלא הוקל עלידי עמדתו הנפרדת של ה"א"מ, הביא למאבק מתמיד על מעמדו של האיזור המפורז ועל זכויות הצדדים (ובכללם ה"א"מ) לגביו. במאבק זה מבחינים בשלושה שלבים עיקריים:

מחתימת הסכם שביתת הנשק עד תחילת 1950

בתקופה זו היה המאבק שקט וסוריה עדיין נמנעה מהפעלת

התיישבו דרך קבע בסוריה ועברו לעבד חלקות אחרות) וחלקו האחר "מועד" להטרדות באש ממוצבים סוריים בתקר פות העיבוד. רוב חלקות "פרובלמטיות" אלה מצויות באיזור המפורז הדרומי בגזרות האון — תל-קציר.

1961 - 1967

במרוצת השנים נעשו כמה נסיונות להגיע לידי הסדר עיבודים באיזור המפורז, או בחלקיו. כוונת ההסדר היתה לוודא פעילות חקלאית בלי שתהיה עילה לתקריות. כמה מנסיונות אלה נגעו למפורז הדרומי "הפרובלמטי". העיקרי בהם נעשה בסוף 1962.

בסיומה של שנה זו העביר ה"או"מ לישראל הצעה להסדר עיבודים על בסיס "הסטאטוס קוו", ששרר באיזור המפורז הדרומי בפברואר 1961. ישראל הסכימה להצעה זו, כדי

הרעשה בישוב

לאפשר עיבוד שקט. כתוצאה מכך החלו משקיפי ה"או"מ בסיועם של נציגי ישראל, בינואר 1963, בסימון קו הגבול המזרחי של תחום העיבוד הישראלי. לקו זה קראו מאז "הקו השחור".

תוך כדי סימון התפתחו ויכוחים על מקומו של הקו, וסימונו לא היה רצוף. ה"או"מ אף הסתייג מאוחר יותר מחלקים מסוימים של קו הסימון ואלה סומנו מחדש ב-1964 (בשטח עצמו ועל גבי מפה).

החקלאים הישראליים לא חרגו, מאז ההסכם, אל מעבר ל"קו השחור" ואף חדלו לעבד כמה חלקות הנמצאות מזרחית לי (חלקות שעובדו על ידם קודם לכן). הסורים, לעומת זאת, לא הסכימו עם סימון הקו והמשיכו להפריע באש לעיבוד החלקות (כמו "הבוסטר", "הפרסה" ו"השולחן הקטן"), ממערב ל"קו השחור". על אף ההפרעות הסוריות המשיכה ישראל בעיבוד החלקות הנמצאות ממערב לקו.

כוח אלים. העיקרון הקובע בשאלת העיבודים באיזור היה הבעלות על אדמות; ישראלים עיבדו אדמות בבעלותם וערבים מקומיים עיבדו חלקות שבבעלותם. בכלל, היחסים בין הישראלים לערבים המקומיים, תושבי האיזור המפורז היו נוחים. דוגמה לכך היא העסקתם של פועלים ערביים מהכפר סמרה בסלילת הכביש לעין-גב.

מצב זה באיזור המפורז היה תוצאת היחסים התקינים, ששררו באותה תקופה בגבול הישראלי-סורי (הגבול הבין-לאומי, שסימנו הושחתו על-ידי הסורים בתקופה קודמת, אף סומן מחדש במשותף).

מ-1951 עד 1961

ב-1951 החריפו יחסי הגבול בין ישראל לסוריה. המתרחות בגבול נמשכת, אם בהפסקות קצרות ואם בהפסקות ארוכות יותר, עד היום. חלק מההתנגשויות קרו באיזור המפורז, בו ניסו הסורים ליצור עובדות בכוח תוך ניצול עדיפותם הטופוגרפית וריכוז הכוח שעמד לרשותם בקביעות. עם הנסיונות הסוריים הבולטים בתקופה זו (1951) נמנים:

* אש ממוצבים סוריים לעבר עובדים ישראליים, שעבדו במסגרת מפעל ייבוש החור' לה, באיזור גשר בנות יעקב.

* הריגת 7 שוטרים ישראליים, שהיו בסיוור רכוב ב"אצבע" המוליכה לאיזור אל-חמה (מאוחר יותר השתלטו הסורים בכוח על ה"אצבע" ומאז נמנעה גישת ישראלים לאיזור בו גם הוצבה יחידה צבאית סורית).

* הטרדות באש של החיים הסדירים בגזרות אחרות כמו עין-גב, הכנרת ועוד.

* ניסיון להשתלט על שטח ישראלי לא מפורז מצפון לכנרת (באיזור כורזים) על-ידי שיגורה של יחידה צבאית לשם. לאחר קרבות, שנמשכו לסירוגין כמה ימים, נאלצה יחידה סורית זו לעזוב את השטח הישראלי.

המעבר לדרכי אלימות הביא גם להוספת עוד אלמנט משפטי במאבק המדיני על האיזור המפורז. לעיקרון זכויות הבעלות על אדמות נוסף עתה גם עיקרון ה"סטאטוס קוו" במועד מסוים. למעשה, כתוצאה מההתנגשות ב-1951, הפך עיקרון זה לקובע בכמה חלקים של האיזור המפורז במקום העיקרון של בעלות האדמות.

משום רצונם לקבוע לעצמם חוקה באיזור המפורז, עומדים הסורים על כך, שנושאי המפורז יידונו בוועדת שביתת הנשק המעורבת. ישראל מתנגדת לתביעה זו מתוך עמידה על העיקרון, שהאיזור המפורז הוא מחוץ לטריטוריה סורית ואין לסורים זכויות כלשהן בו. בהסכמי שביתת הנשק מוגדר שטענות בעניין זה הן בסמכות הטיפול של ה"או"מ ולא של ועדת שביתת הנשק המעורבת. כתוצאה מניגוד עמדות אלו חדלה ועדת שביתת הנשק לקיים ישיבות שגרתיים.

בתקופה זו נוצרה מעין "שגרת חיים" באיזור המפורז: חלקו מעובד על-ידי חקלאים ישראליים וערבים מקומיים (שמקצתם

מן המסכת הכללית של יחסי סוריה-ישראל. בעוד ה"מו"מ מתנהל המשיכו הסורים להצהיר בפומבי על דוקטרינת "מלחמת השחרור העממית" ולשגר חוליות חבלה לשטח ישראל.

בינואר 1967, בעונת העיבוד, החלו הסורים לפתוח באש מנשק כבד גם על חלקות, שנחשבו בעבר לבלתי "פרובלמטיות".

השבת אש ישראלית יעילה הפסיקה את האש הסורית אל מעבדי החלקות. אז קיבלו הסורים את יוזמת ה"מו"מ לשבת ולדון על הסדרי עיבודים במפורז.

המשאומתן הנוכחי

במחצית ינואר שנה זו הציע המזכיר הכללי של ה"מו"מ, או. תאננט, לסוריה ולישראל, לקיים פגישה מיוחדת של ועדת שביתת הנשק הישראלית-סורית על-מנת לדון — לפי סדר יום קבוע מראש — על הסדרי עיבוד לאורך קו שביתת הנשק.

עתה, בניגוד לתקופות קודמות, אין בעיות העיבודים באיזור המפורז מקור עיקרי למתיחות שבין סוריה לישראל. מקור המתיחות העיקרי כיום הוא יוזמת החבלה והטירור של סוריה, המשולבת בדוקטרינה הביטחונית של שלטונות סוריה. על אף זאת הסכימה ישראל להשתתף בישיבת הוועדה מתוך נכונות להגיע להסדר בעניין העיבודים, ולחסל בכך מקור (ולא חלקי) של סכסוכים בגבול הסורי. בישיבה הראשונה, שנערכה ב-25 בינואר, בשטח הסורי, הציגו נציגי ישראל את

כדי להבין עד כמה סבוכות בעיות האיזור המפורז יש לזכור, כי בהסדר "הסטאטוס-קוו" נקבע "הקו השחור" כתחום המזרחי לעיבודים הישראליים ולא כקו גבול, שכן הסורים תחומים על-ידי הגבול הבין-לאומי. מצב זה שואפים הסורים לשנות והם מנסים לקבוע את נוכחותם "בתחום הביניים" בעיקר על-ידי החדרת עדרים לתוכו.

בעיות סבוכות כמעט באותה מידה קיימות גם באיזור המפריז המרכזי. האיזור המפורז הצפוני הוא הקטן והפחות פרובלמטי מבין השלושה, אם כי גם בו ניסו הסורים מדי-פעם להפריע לעיבודים הישראליים.

הצעת ראש-מטה המשקיפים להסדר עיבודים

ביוני 1966 הציע ראש-מטה המשקיפים הנוכחי, גנרל אוד בול, הפסקת אש ללא-תנאי בגבול הישראלי-סורי, וניהול מו"מ על הסדר עיבודים כולל. סוריה וישראל נענו לקריאתו של הגנרל בול והסכימו גם להימנע מעיבודן של כמה "חלקות פרובלמטיות" במפורזים למשך תקופת ה"מו"מ.

משאומתן זה, שנמשך כחצי שנה, נכשל בשל שני גורמים עיקריים:

- הסורים הציגו דרישות קיצוניות והמשיכו בנסיגות ליצור עובדות בשטחים המפורזים על-ידי הגברת חדירות למטרות מרעה ועיבוד.
- אי אפשר היה להפריד את ה"מו"מ על הסדר העיבודים

תחום העיבודים המזרחי באיזור תל-קציר-האון

